

Oikeusministeriölle

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/4330/2018

Suomen Asianajajaliitto kiittää lausuntopyynnöstä ja lausuu seuraavassa videotallennustyöryhmän mietinnössä ehdotetuista lainmuutoksista ja niiden perusteluista erikseen rikosasioiden ja riita-asioiden käsittelyn näkökulmasta. Menettelyjen erilaisuudesta johtuen lausunnossa esitetyt näkökannat poikkeavat hieman toisistaan.

1. Videotallennustyöryhmän mietintö rikosasioiden käsittelyn näkökulmasta

1.1 Rikosasian valmistelu kärjäoikeudessa

Mietinnössä esitetty valmistelumenettelyn lisääminen prosessien tehostamiseksi/jäsentämiseksi on tarpeellinen kehitysaskel. Mietinnössä esitetyn lisäksi kiinnitämme huomiota siihen, että valmistelu ennen pääkäsittelyä mahdollista erilaisten todisteluun liittyvien käsittelyratkaisua vaativien väitteiden ratkaisun ennen pääkäsittelyä. Tällä tavoin pääkäsittely tehostuu/nopeutuu, mutta samalla asianosaisten oikeusturva paranee, koska he voivat todistelun nimeämisessä ottaa huomioon mahdolliset hyödyntämiskieltojen tms. vaikutukset omaan todisteluunsa/sen tarpeeseen. Jos erityisesti todisteluun liittyvää valmistelua tehostetaan, tulisi kiinnittää huomiota myös parhaan todistelun periaatteen toteutumiseen. Valmistelussa tuomioistuimella olisi parempi mahdollisuus harkita esimerkiksi välillisen todistelun eväämistä välittömämmän todistelun ollessa saatavilla, tai jonkun seikan riidattomuudesta seuraavaa tarpeettoman todistelun eväämistä. Tällä hetkellä OK 17 luvun 8 §:n todistelun eväämistä koskevat säännökset tulevat hyvin harvoin sovellettaviksi, mutta todistelun valmistelu ennen pääkäsittelyä antaisi tuomioistuimille nykyistä paremman mahdollisuuden harkita niiden soveltamista, kun ratkaisun antaminen ei tapahtuisi kesken pääkäsittelyä esitetyn väitteen vuoksi siten, että harkintaan käytettävissä oleva aika on varsin rajallinen.

Käytännön oikeuselämässä esimerkinomaisesti ilmenevä tilanne, joka olisi järkevintä ratkaista jo valmisteluvaiheessa, on mm. verotarkastajan kuuleminen verotarkastuskertomuksen sisällöstä, koska kuulemisessa tosiasiallisesti ainoastaan toistetaan suullisesti se, mitä kirjallisesta todisteesta ilmenee. Tältä osin olisi mahdollista vähentää talousrikosprosessien käsittelypäiviä, jos ratkaistaisiin jo valmistelussa, syrjäyttääkö verotarkastuskertomus asiakirjana sen laatijan kuulemisen.

Valmistelumenettely mahdollistaisi myös mahdollisten lisätutkintojen toimittamisen ennen pääkäsittelyä, mikä parantaisi asianosaisten oikeusturvaa ja käsittelyn laatua, kun uutta tai yllättävää todistelua ei ilmenisi nykyisessä määrin käsittelyn jo alettua.

Jäsennellyn pääkäsittelyn turvaaminen edellyttää tuomioistuimilta selkeää prosessinjohtoa ja entistä aktiivisempaa otetta valmistelun läpiviemiseksi. Tämä vaatii kaikilta osapuolilta aikaisempaa enemmän valmistautumista, ja tästä syystä puolustuksen tiedonsaantioikeus on turvattava.

Erittäin kannatettavana voidaan pitää sitä, että vangitun asian käsittelyä ei tarvitse aloittaa 14 päivän kuluttua syytteen nostamisesta, koska laajoissa asioissa jäsennellyn pääkäsittelyn läpivieminen ei ole välttämättä mahdollista 14 päivän aikana.

1.2 Tallennetun henkilötodistelun hyödyntäminen rikosasiassa

Mietinnössä on kiinnitetty erityistä huomiota mahdollisuuksiin/tarpeeseen nopeuttaa/tehostaa prosessia. Tallenteiden hyödyntämisellä hovioikeusvaiheessa siten, ettei todistajia kuultaisi uudelleen, on arvioitu voitavan nopeuttaa käsittelyä (erityisesti viittausmenettelyllä) sekä parantaa todistelun luotettavuutta, kun käytössä olisi sama todistelu, kuin käräjäoikeudessa.

Todistelun laadun osalta on selvää, että ajan kulumisen vaikuttaa mietinnössä viitattujen todistajanpsykologian tutkimuksen tulosten valossa heikentävästi henkilötodistelun luotettavuuteen, mikä puoltaa käräjäoikeustallenteiden käyttämistä.

Kuten mietinnössäkin on todettu, esitutkintatallenteiden käyttö tulisi hyväksyä vain tarkoin rajatuissa erityistilanteissa. Esitutinnan aikana kontradiktorisuuden toteuttaminen vaikuttaa nykyolosuhteissa mahdottomalta, koska esimerkiksi vakavissa rikosasioissa esitutkintaviranomainen ei salli kanssavastaajien tai heidän avustajiensa tulla esitutinnan alusta alkaen tietoisiksi siitä, mitä muiden vastaajien tai todistajien kuulusteluissa kysytään tai vastataan, minkä vuoksi vastakuulustelumahdollisuuden toteuttaminen on mahdotonta. Vastakuulustelumahdollisuus ei tosiasiallisesti voi toteutua senkään vuoksi, ettei esitutkintavaiheessa ole mahdollista olla tietoinen kaikista mahdollisesti relevanteista teemoista, joihin liittyen vastakuulustelukysymyksiä olisi aiheellista esittää. Tästä problematiikasta ei lausuta enemmälti, koska mietinnössäkään ei ole lähdetty siitä, että mahdollisilla kuulustelutallenteilla korvattaisiin kuulemiset eri oikeusasteissa, kuin tietyissä poikkeustilanteissa.

Mietinnön olennaisin ajatus, todistelun laadun ja prosessin tehokkuuden parantaminen todistelun valmistelun, keskittämisen ja tallentamisen avulla siten, että sama henkilötodistelu esitettäisiin tallenteella hovioikeudessa, on lähtökohtaisesti rationaalinen. Erityisesti rikosprosessin vastaajan oikeuksien toteutumisen kannalta on kuitenkin syytä nostaa esiin joitakin erityiskysymyksiä.

1.3 Kynnys henkilötodistelun vastaanottamiselle hovioikeudessa käsiteltävässä rikosasiassa

Nyt mietinnössä lausutaan, että todistajan kuuleminen hovioikeudessa rajoittuisi tilanteisiin, joissa on tarve esittää todistajalle sellaisia kysymyksiä, joita käräjäoikeusvaiheessa ei ole esitetty. Tästä seuraa, että muutoksen myötä jouduttaisiin määrittelemään jonkinlainen kynnys sille, milloin esitettävät uudet kysymykset ovat laatuun sellaisia, että todistajan kuulemiseen tulee ryhtyä. Jos mikä tahansa uusi kysymys johtaisi kuulemiseen, uudistus menettäisi tosiasiallisesti merkityksensä, koska lähes aina on mahdollista esittää jokin sellainen kysymys, jota käräjäoikeusvaiheessa ei ole esitetty.

Toisaalta kynnys ei kuitenkaan voisi muodostua kovin korkeaksi, koska käytännön oikeuselämässä on tunnistettavissa useita tilanteita, joissa kuulemisen evääminen johtaisi vastaajan oikeusturvan kannalta kestävämpiin lopputuloksiin. Esimerkiksi vastaajan vaihtaessa avustajaa käräjä- ja hovioikeuden käsittelyn välillä, syntyy lähestulkoon poikkeuksetta tilanne, jossa uusi avustaja joutuu esittämään lisä- tai ainakin eri kysymyksiä kuultaville, kuin aikaisempi avustaja. Usein myös tuomioiden perusteluissa on saatettu käsitellä henkilötodistelua siten, että hovioikeusvaiheessa on välttämätöntä täydentää kuultaville esitettäviä kysymyksiä. Mainitut esimerkit osoittavat, ettei kynnys sille, milloin lisä-/uusien kysymysten esittäminen edellyttää henkilökuulemista myös muutoksenhakuvaiheessa, voi asettua kovinkaan korkeaksi.

On myös ennakoitavissa, että käsiteltävän asian laatu ja laajuus vaikuttavat olennaisesti siihen, onko muutoksenhakuvaiheessa tarpeen täydentää kysymyksenasettelua. Oikeusturvanäkökulmasta voitaneekin myös ajatella, että mitä vakavammasta rikoksesta/ankarammasta seuraamuksesta on kyse, sitä varovaisemmin tulisi suhtautua todistelukeinon rajoittamiseen. Sen vuoksi yksi ajateltavissa oleva lähestymistapa ns. kynnysongelman ratkaisemiseen olisi jatkokäsittelyluvan myöntämisessä valittu tuomitun rangaistuksen ankaruuteen perustuva jaottelu.

1.4 Viittausmenettely rikosasioissa

Mietinnön mukaan merkittäviä tehokkuusetuja erityisesti laajoissa rikosasioissa saavutettaisiin viittausmenettelyllä, jossa hovioikeus käsitelisi/tutkisi henkilötodistelun osapuolten läsnäolematta. Tältä osin mietintö jättää epäselväksi, miten viittausmenettely käytännössä toteutettaisiin. On ennakoitavissa, että viittausmenettely on ongelmallinen erityisesti, ellei erikseen säännellä sitä, miten osapuolille annetaan mahdollisuus saada tieto toistensa viittauksista, täydentää niitä, ja mahdollisesti vielä esittää väite siitä, että ristiriitaiset viittaukset synnyttävät tarpeen esittää kuultavalle lisäkysymyksiä. On mahdollista, että viittausmenettely tulee vakavissa rikosasioissa joka tapauksessa harvoin sovelletuksi, koska edellä mainituin perustein todennäköisyys sille, että uusia kysymyksiä tulee esitettäväksi, kasvaa rikoksen vakavuuden/rangaistuksen ankaruuden ollessa vähäistä suurempi.

1.5 Avustajien tutustuminen tallenteisiin rikosasian muutoksenhakuvaiheessa

Jotta tallenteiden hyödyntämisellä saavutettaisiin tavoiteltuja tehokkuushyötyjä, tulisi valitusvaiheessa olla mahdollista yksilöidä, mihin tallenteisiin ja miltä osin valituksissa henkilötodisteluna vedotaan. Tämän mahdollistamiseksi avustajalla tulee olla mahdollisuus tutustua tallenteeseen, ja saada merkityksi ne aikavälit, joissa lausutaan valituksen kannalta olennaisista teemoista. Jos erillisiä äänitallenteita, jotka nykyisellään voidaan luovuttaa avustajalle, ei nauhoiteta, ja kuva- ja äänitallenteiden tutkiminen on ainoastaan rajoitetusti mahdollista, hankaloituu valituksen laatiminen henkilötodistelua koskevin osin olennaisesti. Jos uudistus ei vaikuta äänitallenteen saatavuuteen, avustajat toki pystyvät yksilöimään muutoksenhakuvaiheessa sen henkilötodistelun, johon vedotaan. Joka tapauksessa mahdollisuus tutustua henkilötodistelutallenteisiin tulisi taata missä tahansa tuomioistuimessa, koska ei ole epätavallista, että rikosasia käsitellään muussa, kuin avustajan kotipaikkakunnan tuomioistuimessa.

Uudistuksen myötä olennaiseksi muodostuu muutoksenhakuvaiheessa käsiteltävän tallennemateriaalin rajaaminen, mikä palauttaa tarkastelun valmisteluun ja todistelun vastaanottamiseen kärjäoikeudessa. Jos kuulemisessa käsitellään teemoja hajanaisesti, vaikeutuu tallenteiden hyödyntäminen hovioikeudessa. Tehokkuusnäkökulmasta huonoin vaihtoehto on, että kuulemiset pirstaloituvat siten, että hovioikeusvaiheessa tallenteelta ei pystytä selvästi rajaamaan sitä osuutta, joka muutoksenhakuvaiheessa on olennainen.

Oikeusturvanäkökulmasta lienee mahdotonta, että kysymysten esittäminen kuultavalle voitaisiin torjua kärjäoikeusvaiheessa ainoastaan sillä perusteella, että käsiteltävään teemaan liittyvä kysely on suoritettu. Tallenteita editoimalla on mahdollista koota kutakin teemaa koskeva kysely omaksi kokonaisuudekseen, mutta toisaalta editointi saattaa johtaa väitteisiin siitä, että todistelu ei päättyisi hovioikeuteen autenttisenä tai kokonaan. Joka tapauksessa uudistus vaatii, kuten useaan kertaan on todettu, että kärjäoikeusvaiheessa kiinnitetään erityistä huomiota henkilötodistelun teemoitukseen ja rakenteelliseen selkeyteen.

2. Videotallennustyöryhmän mietintö riita-asioiden käsittelyn näkökulmasta

2.1 Riita-asian käsittelystä ja todistelun tallentamisesta kärjäoikeudessa

Mietinnössä ehdotetaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 17 §:ään lisättäväksi toiseksi valmistelun tavoitteeksi se, että asia voidaan käsitellä pääkäsittelyssä jäsennellysti. Vastaavasti 6 luvun 2 a §:ään ehdotetaan lisättäväksi se, että kärjäoikeuden tulisi valvoa pääkäsittelyssä myös sitä, että asia käsitellään jäsennellysti.

Asianajajaliiton käsityksen mukaan asiat käsitellään jo nykyisin riita-asioiden pääkäsittelyssä riittävän jäsennellysti. Asianajajaliitto ei näe tarvetta muuttaa oikeudenkäymiskaarta tai nykykäytäntöä tältä osin. Ehdotetut lisäykset voisivat käytännössä lähinnä vaikuttaa negatiivisesti riita-asioiden käsittelyyn. On mahdollista, että yksittäiset tuomarit saattaisivat ehdotettujen lisäysten johdosta vaatia kuulustelujen yksityiskohtaista jäsentämistä säännönmukaisesti ja myös jutuissa, joissa tämä olisi epätarkoituksenmukaista ja vain haittaisi asian sujuvaa käsittelyä.

Yleensä luotettavin ja looginen todistajankertomus saadaan, kun kuultava kertoo havainnoistaan ja tiedoistaan kronologisesti ja mahdollisimman itsenäisesti. Kertomusten keskeyttäminen ja pilkkominen etukäteen määriteltyjen teemojen perusteella voi pahimmillaan heikentää näyttöä ja vaarantaa tuomion oikeellisuuden.

Mietinnössä ei kuvata varsinaista tallennusmenettelyä kärjäoikeudessa. Asianajajaliitto korostaa, että ehdotuksen mukaisessa menettelyssä ja sen tavoitteiden toteutumisen kannalta kuva- ja äänitallenteen laatu on erittäin tärkeässä asemassa. Uudistuksen jatkovalmistelussa tulee siten varmistaa, että tallennusmenettely pystytään toteuttamaan siten, että tallenteiden laatu on niin hyvä, että tallenne ei muodostu huonommaksi todistelukeinoksi kuin henkilön kuuleminen.

2.2 Tallennettujen kertomusten indeksointi siviiliasiaissa

Asianajajaliiton mielestä mietinnössä ehdotetusta indeksointimenettelystä tulee jatkovalmistelussa luopua. Liiton käsityksen mukaan indeksointi olisi periaatteellisesti ongelmallinen, työläs ja kallis, eikä sillä saavutettaisi todellista hyötyä.

Oikeudenkäynnissä asianosaisen tehtävä on vedota oikeustosiselkoihin ja esittää niitä tukeva näyttö. Vastaavasti muutoksenhaussa asianosaisen tehtävä on yksilöidä muutoksenhaun kannalta merkityksellinen todistelu. Menettely, jossa kärjäoikeus indeksoisi tallennetun henkilötodistelun olisi ristiriidassa näiden periaatteiden kanssa. Indeksoinnissa kärjäoikeus määritteli, mikä todistelu koskee mitään asianosaisen väitettä ja riitakysymyksiä. Asianajajaliiton mielestä tällainen tehtävä ei kuulu tuomioistuimen rooliin suomalaisessa oikeudenkäynnissä.

Asianajajaliiton mielestä on riittävää, että uudistetussa menettelyssä asianosaiset ilmoittavat valituksessaan ja vastauksessaan hovioikeudelle, miltä osin kärjäoikeuden kuva- ja äänitallenteet henkilötodistelusta ovat merkityksellisiä ja yksilöivät kyseiset kohdat tarvittavalla tarkkuudella. Näin toimittaessa tarvetta erilliselle kärjäoikeuden indeksoinnille ei ole.

Mietinnön perusteella vaikuttaa kyseenalaiselta pystyisivätkö kärjäoikeudet hoitamaan indeksoinnin toimivalla tavalla. Mietinnössä todetaan, että Ruotsissa indeksoinnin hoitavat notaarit, joita on moninkertainen määrä Suomeen verrattuna. Tästä huolimatta mietinnössä todetulla tavalla indeksointi on osoittautunut Ruotsissakin käytännössä hankalaksi. Suomen tuomioistuinlaitoksen erittäin vähäiset resurssit huomioiden Asianajajaliitto ei pidä realistisena sitä, että kärjäoikeuksien resurssit riittäisivät siihen, että indeksointi pystyttäisiin hoitamaan toimivalla tavalla.

Mietinnössä indeksoinnilla perusteellaan ehdotusta vastaanottaa todistelu kärjäoikeudessa aiempaa jäsenllymmin. Tätä kautta indeksointivaatimus voisi joissain asioissa käytännössä johtaa todistelun epätarkoituksenmukaiseen pilkkoutumiseen sekä haitata asioiden sujuvaa ja tarkoituksenmukaista käsittelyä sekä aiheuttaa viivästystä.

Mietinnön perusteella ja arvioitaessa ehdotettua todistelumenettelyä kokonaisuudessaan jää myös hyvin epäselväksi, olisiko indeksoinnilla ylipäättään todellista hyötyä ja lisäarvoa asioiden käsittelylle hovioikeudessa.

2.3 Todistelun yksilöiminen valituksessa ja vastauksessa valitukseen riita-asiassa

Asianajajaliiton mielestä ehdotetussa 25 luvun 15 §:ssä tulisi edellyttää, että asianosainen ottaa kantaa kaikkiin niihin kysymyksiin, jotka hovioikeuden tulee 26 luvun 9 §:n mukaan päättää asian valmistelussa.

Hovioikeuskäsittelyä ja sen sujuvaa valmistelua edesauttaa, jos asianosaiset ovat valituksessaan ja vastauksessaan valitukseen kaikilta osin miettineet, miten suullinen todistelu tehokkaalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla heidän mielestään on syytä esittää ja vastaanottaa hovioikeudessa. Niiltä osin kuin asianosaiset eivät näissä kirjelmässään kantojaan esittäisi, hovioikeus joutuisi selvittämään asianosaisten kannat myöhemmin valmistelun aikana. Hovioikeuden valmistelua tehostava toimintatapa olisi, että asianosaisilta edellytettäisiin kaikkien todistelun vastaanottamisen kannalta relevanttien kysymysten arvioimista ja kannan esittämistä jo valituksessa ja vastauksessa hovioikeudelle.

Asianajajaliitto ei yllä todetuista syistä näe aihetta sille, että asianosaisia ei edellytettäisi esittämään näissä kirjelmässään kantaansa myös siihen, miltä osin suullista todistelua esitettäisiin pääkäsittelyssä vain viittaamalla siihen.

Asianajajaliitto toteaa vielä, että oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 15 §:n 2 momentti olisi syytä kirjoittaa listan muotoon, samaan tyyliin kuin ehdotettu oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 9 §:n 2 momentti, jotta kyseisestä säännöksestä ilmenisi selvästi ja tarkasti kaikki kannanotot, joita asianosaisilta edellytetään koskien suullista todistelua hovioikeudessa.

2.4 Suullisen todistelun vastaanottamisjärjestys hovioikeudessa käsiteltävässä riita-asiassa

Mietinnössä ehdotetaan, että hovioikeuden pääkäsittelyssä vastaanotettaisiin ensin kaikki kuva- ja äänitallenteelta vastaanotettava suullinen todistelu ja sen jälkeen muu suullinen todistelu (OK 26:24.2).

Asianajajaliiton mielestä suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta ei anna aihetta tällaiselle lähtökohtaiselle kuulemisjärjestyksen muutokselle hovioikeudessa. Liiton mielestä normaalia henkilötodistajien kuulemisjärjestystä voidaan ongelmitta noudattaa myös uudistuksen jälkeen. Nyt ehdotettu muutos voisi käytännössä johtaa joissain, lähinnä erittäin laajoissa jutuissa suullisen todistelun epätarkoituksenmukaiseen pirstoutumiseen hovioikeudessa.

2.5 Henkilökohtaisesta kuulemisesta hovioikeudessa käsiteltävässä riita-asiassa

Ehdotukseen sisältyy kaksi tilannetta ja toimintatapaa todistajan henkilökohtaiseksi kuulemiseksi hovioikeudessa (uudelleenkuulustelu ja lisäkuulustelu). Molemmat näistä kuulemistavoista ovat perusteltuja.

Ehdotetut kuulemistavat eivät mahdollista sitä, että henkilöä kuultaisiin hovioikeudessa henkilökohtaisesti vain tietyiltä osin sellaisten kysymysten osalta, jotka ovat olleet esillä jo kärjäoikeudessa. Asianajajaliiton mielestä tämän pitäisi ehdottomasti olla mahdollista. Henkilökohtaisen kuulemisen osuus tulisi yleisestikin pyrkiä saamaan mahdollisimman pieneksi ja pyrkiä käyttämään laajuudeltaan rajattuja kuulemisia kokonaisuudessaan tehtävien uudelleen kuulemisten sijaan.

Esimerkiksi laajoissa riita-asioissa voi olla, että keskeisiä todistajia kuullaan kärjäoikeudessa kokonainen istuntopäivä tai useina istuntopäivinä eri kysymyksistä. Voi olla, että tällaista todistajaa halutaan kuulla henkilökohtaisesti hovioikeudessa koskien tiettyä hyvin rajoitettua osaa hänen tallennetusta kertomuksestaan. Yleinen tilanne on esimerkiksi, että asianosaiset tulkitsevat eri tavalla jotain todistajan yksittäistä lausumaa, joka on erilaiset tulkinnat mahdollistavalla tavalla jäänyt monitulkintaiseksi tai epäselväksi. Tällaisessa tilanteessa pitäisi olla mahdollista kuulla todistajaa tältä rajoitetulta osin sellaisten kysymysten osalta, joita on esitetty jo kärjäoikeudessa. Olisi epätarkoituksenmukaista ja tarpeetonta kuulla kyseistä todistajaa hovioikeudessa kaikilta osin uudelleen.

Asianajajaliitto esittää, että todistajan uudelleen kuuleminen tulee voida rajoittaa koskemaan vain osaa hänen kärjäoikeudessaan antamasta kertomuksesta ja muilta osin todistajan kertomus otetaan vastaan tallenteelta.

2.6 Viittausmenettelyn käyttö riita-asiassa

Viittausmenettelyä voidaan ehdotuksen mukaan soveltaa, jos se on suullisen todistelun määrä huomioon ottaen tarkoituksenmukaista ja muutoin soveliaista. Mietinnössä esitetään, että viittausmenettelyn tulisi olla "poikkeuksellinen menettelytapa".

Asianajajaliiton mielestä viittausmenettelyn tulisi lähtökohtaisesti olla mahdollista aina, kun yksikään asianosainen ei sitä vastusta, ja hovioikeuden tulisi voida poiketa asianosaisten yhteisestä kannasta vain perustellusta syytä. Nämä säännöt olisi syytä kirjata säännöstekstiin.

Asianajajaliiton mielestä hallituksen esitykseen ei ole syytä kirjata, että viittausmenettely olisi tai sen tulisi olla "poikkeuksellinen menettelytapa". Viittausmenettelyllä voidaan pienentää merkittävästi asianajokuluja hovioikeudessa ja olisi siten toivottavaa, että käytännössä menettelyä käytettäisiin aina, kun se katsotaan tarkoituksenmukaiseksi ja muutoin soveliaaksi.

Helsingissä, helmikuun 22. päivänä 2021

SUOMEN ASIANAJAJALIITTO

Hanna Räihä-Mäntyharju
Suomen Asianajajaliiton puheenjohtaja